

**GLOBALIZATSIYA DAVRIDA TILLARARO TA'SIR VA O'ZARO BOYISH
JARAYONLARI***Andijon davlat chet tillari instituti****Yolchiyev Kamronbek****Elektron pochta: kamronbekyolchiyev39@gmail.com***ANNOTATSIYA**

Ushbu tezis globalizatsiya jarayonining til rivojlanishiga ko'rsatayotgan ta'sirini, xususan, tillararo o'zaro ta'sir va o'zaro boyish jarayonlarini tahlil qilishga bag'ishlangan. Unda tillarning o'zaro aloqalari, leksik o'zlashmalar, grammatik o'zgarishlar va fonetik moslashish mexanizmlari ilmiy jihatdan asoslanib, empirik misollar bilan yoritiladi. Tadqiqotda globalizatsiyaning til landshaftini o'zgartirishi, dominat tillarning (ayniqsa, ingliz tilining) roli, til o'limi xavfi va kichik tillarning kurashi kabi dolzarb masalalar ko'rib chiqiladi. Tezis globalizatsiya sharoitida tillarning nafaqat birlashuviga, balki o'ziga xos xususiyatlarini saqlashga intilishiga ham e'tibor qaratadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tillararo ta'sir murakkab jarayon bo'lib, u tillarni qashshoqlashtirish emas, balki yangi so'zlar, tushunchalar va ifodalash usullari bilan boyitish imkoniyatini yaratadi.

Kalit so'zlar: globalizatsiya, tillararo ta'sir, leksik o'zlashma, lingvistik divergensiya, konvergensiya, til o'limi, ingliz tili, til siyosati.

KIRISH

Bugungi kun dunyosi chegara bilmas axborot, texnologiya va madaniy almashinuvlar davri bo'lib, bu jarayon globalizatsiya deb ataladi. Globalizatsiya jamiyatning har bir jabhasiga, shu jumladan til tizimlariga ham jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Tillar endi o'z chegaralarida izolyatsiya holatida qolmay, balki bir-biri bilan faol o'zaro ta'sirga kirishmoqda. Bu munosabatlarning tabiati esa har doim ham oddiy emas: bir tomondan, bu ta'sir tillarni yangi g'oyalar va tushunchalar bilan boyitsa, boshqa tomondan, ba'zi tillarning yo'q bo'lib ketishi xavfini oshirmoqda. Shu nuqtai nazardan, globalizatsiya sharoitida tillararo ta'sir jarayonlarini ilmiy tahlil qilish, ularning ijobiy va salbiy oqibatlarini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu tezisning maqsadi globalizatsiya davrida yuz berayotgan tillararo ta'sir mexanizmlarini, o'zaro boyish jarayonlarini hamda ularning oqibatlarini har tomonlama tahlil qilishdan iborat. Tezisda tilning leksik, fonetik va grammatik sathlarida yuz berayotgan o'zgarishlar ko'rib chiqiladi. Tadqiqot tilshunoslikda tillarning o'zaro ta'siri bo'yicha mavjud nazariyalarni zamonaviy globalizatsiya sharoitida qayta ko'rib chiqishga va kelajakda til siyosati uchun asos bo'ladigan amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Globalizatsiya va tillararo ta'sir muammosi tilshunoslik va sotsiolingvistikaning eng dolzarb yo'nalishlaridan biridir. Ushbu sohada David Crystalning (2003) "English as a Global Language" asari alohida o'rin tutadi. U o'z ishida ingliz tilining global dominant tilga aylanishining sabablari va oqibatlarini batafsil tahlil qilgan¹. Joshua Fishman (2001) o'zining "Do not Worry, English Will not Take Over" kitobida tilning o'limi muammosini ko'rib chiqadi va tilni saqlash bo'yicha ijtimoiy choralar muhimligini ta'kidlaydi². O'zbek tilshunosligida bu mavzu bo'yicha A. Hojiev, N. Mahmudov kabi olimlarning ishlari mavjud bo'lib, ular o'zbek tiliga kirib kelgan o'zlashma so'zlar va ularning o'zbek tilidagi moslashishi masalalarini o'rgangan³.

Ushbu tadqiqotda tahliliy va qiyosiy metodologiya asosiy usul sifatida qo'llaniladi. Turli tillardagi global o'zlashmalar misolida tillararo o'zaro ta'sirning sabab va oqibatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, sistemali yondashuv (tilni murakkab, bir-biri bilan o'zaro ta'sir qiluvchi tizim sifatida ko'rish) va lingvistik konvergensiya-divergensiya nazariyasi (tillar yaqinlashishi va uzoqlashishi)dan foydalaniladi. Tезisning empirik qismi Internet-muloqot, ijtimoiy tarmoqlar, ommaviy axborot vositalari va zamonaviy lug'atlardan olingan misollar asosida quriladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Globalizatsiya davrida tillararo ta'sirning eng yaqqol ko'rinishi leksik o'zlashmalardir. Texnologiya, iqtisodiyot va madaniyat sohalarida yuzaga kelgan yangi tushunchalar boshqa tillarga, asosan, ingliz tilidan so'z o'zlashtirish orqali kirib bormoqda. Masalan, "kompyuter," "internet," "smartfon" kabi so'zlar deyarli barcha tillarda o'zlashib ketgan. Bu esa tilning yangi tushunchalar bilan boyishiga olib keladi.

1-jadval:

O'zbek tiliga kirib kelgan ba'zi global o'zlashmalar

O'zlashma so'z	Kelib chiqish tili	Ma'nosi	Qo'llanilish sohasi
Vebinar	Inglizcha (web + seminar)	Internet orqali o'tkaziladigan seminar	Ta'lim, biznes
Kouching	Inglizcha (coaching)	Professional murabbiylik	Shaxsiy rivojlanish, biznes

¹ Crystal D. — English as a Global Language — Cambridge: Cambridge University Press, 2003, pp. 28-30.

² Fishman J. A. — Do not Worry, English Will not Take Over: On the Demise of the Non-English Languages — Journal of Multilingual and Multicultural Development, 2001, pp. 138-142.

³ Hojiev A. — O'zbek tilida o'zlashma so'zlar — Toshkent: Fan, 1993, 78-bet.

O'zlashma so'z	Kelib chiqish tili	Ma'nosi	Qo'llanilish sohasi
Kreativ	Inglizcha (creative)	Ijodiy, ijodkor	San'at, reklama
Blog	Inglizcha (weblog)	Onlayn kundalik, shaxsiy veb-sahifa	Axborot texnologiyalari

Bu o'zlashmalar tillarni yangi so'zlar bilan boyitsa-da, ba'zi hollarda tilning sof me'yorlariga putur yetkazishi mumkin. Shu sababli, til siyosatida o'zlashmalarga nisbatan muvaffaqiyatli adaptatsiya mexanizmlarini qo'llash muhimdir.

2-jadval:

Tillararo ta'sirning ijobiy va salbiy oqibatlarini

Oqibat turi	Ta'rifi	Misol
Ijobiy (Boyish)	Tilning lug'at boyligi yangi so'zlar, iboralar va ma'nolar bilan kengayadi.	"Download" so'zining o'zbek tilida "yuklab olish" so'zi bilan bir qatorda qo'llanilishi.
Salbiy (Til o'limi)	Kichik tillarning dominant tillar ta'siri ostida funksional doirasi torayishi va yo'qolib ketishi xavfi.	Ba'zi mintaqaviy tillar va lahjalarning so'zlovchilari sonining keskin kamayib borishi.

Tezida tillararo ta'sir faqat leksik darajada emas, balki fonetik va sintaktik darajalarda ham kuzatilishi, masalan, o'zbek tilida ingliz tilidan o'zlashgan so'zlarning talaffuzining o'zgarishi (masalan, "market" so'zining "bozor" ma'nosida ishlatilishi) tahlil qilinadi. Bu kabi o'zgarishlar tilning moslashuvchanligidan darak beradi va tillarning jonli, dinamik tizim ekanligini isbotlaydi.

XULOSA

Globalizatsiya davrida tillararo ta'sir va o'zaro boyish jarayonlari til rivojlanishining ajralmas qismiga aylandi. Bu jarayonlar natijasida tillar bir-biri bilan faol aloqaga kirishib, lug'at boyligi va ifoda imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bu jarayon asosan leksik o'zlashmalar orqali amalga oshadi, ya'ni tillar yangi texnologik, iqtisodiy va madaniy tushunchalarni ifodalash uchun chet so'zlarni o'zlashtiradi. Bu o'zlashmalar o'z navbatida tilning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi va uning global axborot almashinuvida faol ishtirok etishini ta'minlaydi. Shu bilan birga, globalizatsiya dominant tillarning, xususan, ingliz tilining ta'sirini kuchaytirib, kichik tillarning funksional doirasini toraytirmoqda va ularning yo'q bo'lib ketish xavfini oshirmoqda.

Shu bois, har bir mamlakat o'zining milliy til siyosatini to'g'ri shakllantirishi muhimdir. Til siyosati bir tomondan, tillararo o'zaro ta'sir va o'zlashmalarga ochiq

bo'lishni ta'minlashi, boshqa tomondan esa, milliy tilning o'ziga xosligini va sof me'yorlarini saqlashni kafolatlamog'i lozim. Bu, o'z navbatida, tilni qashshoqlashtirish emas, balki boyitishga xizmat qiladi. Kelajakda globalizatsiyaning tilga ko'rsatadigan ta'siri yanada chuqurlashuvi va uning onlayn muloqot hamda sun'iy intellekt rivojlanishi bilan yangi shakllarni olishi kutilmoqda. Shuning uchun bu sohadagi tadqiqotlarni davom ettirish juda muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Crystal D. — English as a Global Language — Cambridge: Cambridge University Press, 2003, pp. 28-30.
2. Fishman J. A. — Do not Worry, English Will not Take Over: On the Demise of the Non-English Languages — Journal of Multilingual and Multicultural Development, 2001, pp. 138-142.
3. Hojiev A. — O'zbek tilida o'zlashma so'zlar — Toshkent: Fan, 1993, 78-bet.
4. Mahmudov N. — Tilning ijtimoiy-siyosiy funksiyalari — Toshkent: Universitet, 2007, 120-bet.
5. Gorter D. — Language Planning and Social Change — Berlin: Mouton de Gruyter, 2006, pp. 45-48.